

21. РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 112. Д. 9. Л. 64.

22. [Фостер У.](#) История трёх интернационалов: Международное социалистическое и коммунистическое движение с 1848 г. до настоящего времени: к изучению дисциплины. Москва: [Госполитиздат](#), 1959. 617 с.

Малец Александр. Организация издательской деятельности Коминтерна в 1919–1922 гг. В статье рассматриваются особенности развития и функционирования издательской деятельности Коммунистического интернационала в первые годы его существования. Выяснена модель, по которой действовали информационно-пропагандистские отделы Коминтерна и приоритеты, которые они перед собой ставили. Рассмотрены предпосылки, которые позволили структурам Коминтерна превратиться в действенный инструмент советской пропаганды в европейских странах и подрывной деятельности на Западе в пользу СССР. Сделан вывод о том, что издательско-информационные отделы постепенно расширили сферу своей деятельности по пропагандистско-просветительской работе в отдельных секциях Коминтерна к сбору информации и разведывательной деятельности за пределами России.

Ключевые слова: Коминтерн, издательство, пропаганда, социалистическое движение.

Malets Oleksandr. Organization of Publishing Activities of the Comintern in 1919–1922s. In this general paper the attitude of development and functioning of publishing activity of the Communist International in the first years of its existence are considered. Subject matter related to the model on which the information and propaganda departments of the Comintern acted and the priorities that they set for themselves. The preconditions that allowed the structures of the Comintern to become an effective tool of Soviet propaganda in European countries and subversive activities in the West in favor of the USSR are considered. Conclusions are drawn that the publishing and information departments gradually expanded the scope of their activities in the propaganda and educational work in certain sections of the Comintern to gather information and intelligence activities outside of Russia.

Key words: Comintern, publishing house, propaganda, socialist movement.

Стаття надійшла до редколегії
20.10.2017 р.

УДК 94:328.1(438):(=411.16)

Юрій Крамар

Єврейське питання в політиці урядів міжвоєнної Польщі

У статті розкрито характер та зміст державної політики щодо єврейського населення міжвоєнної Польщі. Проаналізовано плани й програми польських урядових кіл у вирішенні єврейського питання. Значну увагу приділено аналізу законодавчих документів, які регулювали діяльність єврейських віросповідних громад у Другій Польській Республіці.

Ключові слова: польська державна політика, національне питання, євреї, конфесійна громада, польсько-єврейські відносини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поява в 1918 р. на політичній мапі Європи незалежної Польської держави стала однією з найбільш помітних геополітичних подій європейської історії першої чверті ХХ ст. Після понад столітнього існування в умовах бездержавності поляки здобули самостійність, стали на шлях незалежного політичного розвитку.

Становлення незалежної Польської держави відбувалось у специфічних умовах і мало низку особливостей, які визначили тенденції її економічного, політичного, культурного розвитку на все міжвоєнне двадцятиліття. Серед найголовніших – багатонаціональний склад населення Польщі. Національні меншини становили близько третини всіх жителів країни. Поляки переважали в центральних воєводствах Польщі, натомість із наближенням до кордонів їхня частка зменшувалася. На східних теренах виразно домінувало українське, білоруське, литовське та єврейське населення.

Багатонаціональний склад населення відродженої Польської держави, потреба якнайшвидшої інтеграції новоприєднаних територій до складу Польщі вимагали від уряду особливих підходів до

¹ © Крамар Ю., 2017

регулювання проблеми міжнаціональних відносин. Від способу її розв'язання, без перебільшення, залежало збереження територіальної цілісності молодого держави.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблематику єврейської меншини в міжвоєнній Польщі найбільш повно представлено в працях польських істориків П. Борецького [2], Ш. Бронштейн [4], М. Ходакевича [5], Я. Фальовського [9], І. Гладиш [10–11], Е. Мендельсон [15], Р. Жебровського [24–25], К. Желінського [23], Й. Жиндул [27–28]. Серед досліджень щодо польської урядової політики стосовно євреїв особливо слід відзначити фундаментальні роботи А. Хойновського [6–7] та Є. Томашевського [16; 26].

Мета статті – проаналізувати зміст і характер польської державної політики стосовно єврейського населення міжвоєнної Польщі, показати чинники, які вплинули на її формування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У національній структурі населення міжвоєнної Польщі помітне місце посідали євреї. Згідно з переписом 1931 р. їх нараховувалося 3113, 9 тис. осіб, або близько 10 % мешканців краю [16, с. 159].

Становище єврейської громади в Польщі вирізнялося своєрідною специфікою. По-перше, євреї належали до т. зв. діаспорного народу. На відміну від українців чи білорусів, які проживали компактними групами на сході країни, євреї, котрі в різний час опинилися на території Польщі, були розпорошені по всій території країни. Це була найбільша екстериторіальна меншина в державі. По-друге, серед них виразно домінували міські жителі. Більшість польських євреїв мешкала в містах і містечках центральної та південно-східної Польщі. Досить сказати, що в п'яти великих містах регіону (Варшаві, Лодзі, Вільні, Кракові й Львові) мешкало близько чверті всього єврейського населення країни. По-третє, особливою специфікою відзначалася соціальна та професійна структура єврейського населення в Польщі. Непропорційно високим був відсоток (80 %) єврейського населення у сфері торгівлі, дрібної промисловості й серед т. зв. вільних професій (лікарів, адвокатів). Нерідко це ставало причиною конфліктних ситуацій у стосунках євреїв із представниками інших національностей [4, с. 45–49]. По-четверте, специфіка єврейської меншини в Польщі полягала в тому, що це була замкнута національна група, яка майже не піддавалася зовнішнім культурним впливам. Чинниками, які зумовлювали самоізоляцію єврейської громади, виступали насамперед релігія (юдаїзм, представлений різноманітними його течіями) і мова (іврит чи ідиш). Релігійна й мовна окремішність були основними компонентами національної самоідентифікації євреїв.

Урахування цих факторів потребувало від польського уряду вироблення особливих підходів до вирішення єврейського питання в Польщі. Це завдання ускладнювалося тим, що стосунки між поляками і євреями на момент відродження Польської держави були далекими від ідеальних. Давалися взнаки антисемітські погляди, що їх поширювали національні демократи ще напередодні Першої світової війни [14, с. 31–32].

Певні надії на покращення польсько-єврейських відносин єврейська громада пов'язувала з проголошенням незалежності Польщі. Одним із перших документів, який окреслив правове становище єврейської меншини в Польщі, став декрет, що виданий Начальником держави Ю. Пілсудським у лютому 1919 р., про організацію єврейських релігійних громад. Цей документ кваліфікував єврейську гміну виключно як релігійну інституцію [8].

Черговим документом, що окреслив засади польської державної політики щодо єврейського населення, став опрацьований Паризькою мирною конференцією «Договір про охорону прав національних меншин» (т. зв. Малий Версальський трактат). Він гарантував свободу віровизнання і рівність прав усіх громадян без різниці національності. Польська держава брала на себе зобов'язання забезпечити вільний розвиток національного єврейського шкільництва; офіційно заборонялася будь-яка дискримінація за релігійною, расовою чи національною ознакою. Ці права згодом підтверджено Конституцією 1921 р.

Отже, законодавчі акти, прийняті в 1918–1921 рр., декларували доволі широкі національно-культурні права єврейській громаді в Польщі. Однак офіційний статус польських євреїв був далеким від декларованих гасел. Справа в тому, що на політику уряду щодо євреїв великий вплив мала концепція польських націоналістів, яка не припускала будь-якої співпраці з ними. До того ж польське законодавство зберігало чимало дискримінаційних норм і приписів, які обмежували права єврейського населення. Ці обмеження поширювалися насамперед на євреїв, котрі проживали на польських землях колишньої Російської імперії (право набуття нерухомого майна, проживання в певних місцевостях). Євреї підлягали більш важким покаранням за окремі види кримінальних злочинів [16, с. 182]. Існували обмеження щодо

прийняття євреїв на роботу в державному секторі. Мізерна кількість євреїв-учителів працювала в державних школах. Були й інші обмеження (наприклад заборона на працю в неділю), що значно ускладнювало повсякденне життя єврейської громади.

Дискримінаційним за своїм характером став законопроект, унесений до Сейму в червні 1923 р. послом Вінсенти Лютославським, про обмеження кількості місць у середніх та вищих навчальних закладах для представників національних меншин (*numerous clausus*) [16, с. 185–186]. Зрозуміло, що йшлося, передусім, про зменшення кількості єврейських студентів і школярів старших класів у навчальних закладах цього типу. У червні 1923 р. освітня комісія Сейму схвалила проект закону, а міністр віросповідань і народної освіти Ст. Гломбінський видав розпорядження про впровадження його в життя, не очікуючи на рішення Сейму. Офіційно закон так і не набрав чинності, оскільки викликав протести і єврейських організацій, і багатьох польських громадських та культурних діячів, які вказували на його невідповідність Конституції й міжнародним угодам. Однак кількість єврейських студентів у вищих та середніх школах упродовж 20–30-х років постійно зменшувалася.

Відверто дискримінаційною щодо євреїв була постанова уряду В. Вітоса від 29 листопада 1923 р. про початок т. зв. акції самооборони. Суть цієї політики полягала в тому, щоб обмежити наплив євреїв до Польщі. Євреї, котрі не мали польського громадянства, мали бути депортовані з території країни. Насамперед, йшлося про 600–700 тис. російських євреїв (т. зв. литваків), котрі після завершення польсько-радянської війни переселилися до Польщі [18, с. 30]. Остання зобов'язана була їх прийняти на підставі умов Ризького договору 1921 р. та Малого Версальського трактату про права національних меншин. Потрібно зауважити, що прибуття до Польщі такої великої групи євреїв зі сходу мало далекосяжні наслідки для польсько-єврейських відносин міжвоєнного двадцятиліття. Справа в тому, що литваки за своєю мовою, культурою, релігійними переконаннями відрізнялися від польських євреїв. Мовою їхнього повсякденного життя був не ідиш, а жаргонна російська; досить критично вони ставилися до ортодоксальних течій юдаїзму, поширених у Польщі. Урешті, народові демократи інтерпретували зв'язок литваків із російським революційним рухом як чергову спробу «євреїв-комуністів» опанувати Польщу.

Відхід від одверто антиєврейської політики польського уряду розпочався після відставки кабінету В. Вітоса в грудні 1923 р. Новий уряд, котрий очолив В. Грабський, розпочав переговори з представниками єврейських політичних сил для послаблення напруженості в польсько-єврейських відносинах.

Результатом переговорів стало підписання 4 липня 1925 р. польсько-єврейської декларації, відомої як Угода. В обмін на підтримку єврейських депутатів Сейму уряд обіцяв провести низку реформ: розширити повноваження єврейських віросповідних громад, надати фінансову допомогу єврейським школам, розширити сферу вживання ідишу та івриту в шкільництві (частина гімназій мала отримати права державних), підтримувати діяльність сіоністських організацій, протидіяти проявам антисемітизму, усунути чинні законодавчі обмеження громадянських прав євреїв. У неопублікованих статтях Угоди йшлося про визнання суботи неробочим днем для єврейської громади, скасування обмежень, які стосувалися доступу єврейської молоді до вищих навчальних закладів (*numerous clauses*), надання євреям можливості отримувати державні кредити тощо [6, с. 44].

Політика польсько-єврейського зближення тривала недовго, оскільки уряд не квапився з виконанням головних пунктів Угоди. Відставка В. Грабського, а згодом ще одного правоцентристського кабінету на чолі з В. Вітосом унаслідок травневого перевороту 1926 р. зробили польсько-єврейські домовленості неактуальними.

Події, пов'язані з приходом до влади Ю. Пілсудського й табору «санациї», більшість польських євреїв зустріла схвально, сподіваючись на зміну курсу державної політики щодо єврейської меншини. У політиці ендеків, яка провадилася в першій половині 1920-х рр., євреї вбачали загрозу своїм національно-культурним і релігійним правам. Важко не погодитися з твердженням польського історика О. Бергмана про те, що «на фоні ендеків-антисемітів будь-який політик, який мав відмінні від них погляди, був для польських євреїв вигідним партнером» [1, с. 101].

Більшість єврейських послів у Сеймі задекларувала свою повну лояльність до нової влади. Самі пілсудчики неодноразово висловлювали негативне ставлення до політики антисемітизму й, на відміну від націонал-демократів, уважали, що євреї не загрожують державним інтересам Польщі. Як зауважив один із провідних діячів пілсудчиківського табору Л. Василевський, єврейське питання «об'єктивно є найважчим для розв'язання, але водночас і найменш небезпечним» [17, с. 103].

В основу національної політики «санації» щодо євреїв покладено концепцію державної асиміляції. 19 липня 1926 р. голова уряду К. Бартель у програмній промові заявив, що у своїй політиці щодо єврейської меншини влада керуватиметься лише постановами конституції, не укладаючи жодних додаткових угод із представниками єврейських політичних сил. Прем'єр також рішуче засудив таке явище, як економічний антисемітизм, і пообіцяв скасувати всі дискримінаційні норми польського законодавства, які стосувалися євреїв [16, с. 223–224].

Одним із перших проявів «лояльної» політики «санації» щодо єврейської меншини в Польщі стало вирішення питання про громадянство. Цю проблему єврейські послы порушували в Сеймі ще з початку 1920-х рр. Ішлося про 600 тис. російських євреїв (литваків), більшість із яких не отримала польського громадянства. Влада відмовляла їм у наданні громадянства, формально посилаючись на те, що вони не мають для цього документальних підтверджень. Єврейські послы неодноразово звертались із запитом до органів державної влади, пропонуючи розв'язання цього питання через надання тимчасового притулку для «найнещасніших із нещасливих» євреїв [22, с. 184]. Урешті, восени 1926 р. з ініціативи прем'єра Ю. Пілсудського це питання було вирішене позитивно й усі польські євреї отримали громадянство. Своє рішення прем'єр пояснив тим, що в Польщі «не може бути громадян другого ґатунку» [22, с. 184].

Налагодженню польсько-єврейських відносин сприяло розпорядження Президента Речі Посполитої від 14 жовтня 1927 р. про організацію єврейських релігійних гмін [19]. Цей законодавчий документ став доповненням до декрету Начальника держави від 7 лютого 1919 р. і поширював його дію на всю територію Польщі, зокрема на східні землі. Це дало можливість чітко встановити межі єврейських релігійних гмін у східних воєводствах, провести вибори до гмінних органів влади та розпочати їхню повноцінну діяльність.

У січні 1931 р. уряд виступив з ініціативою скасування всіх законодавчих обмежень щодо єврейського населення в Польщі. Як зазначалося вище, Конституція 1921 р. не скасувала деяких правових норм, що мали відверто дискримінаційний характер щодо євреїв. Насамперед, це стосувалося земельної кількості російської займанщини, т. зв. східних кресів. Уперше єврейські послы звернулися до польського уряду з проханням унести відповідні зміни до законодавства ще в червні 1919 р. Однак лише тепер це питання було вирішене позитивно. У лютому 1931 р. парламент скасував правові норми (*expressis verbis*), які дискримінували громадян за релігійною, національною чи расовою ознакою [22, с. 178]. Усі законодавчі обмеження щодо євреїв було повністю знято.

Кінець 20-х – початок 30-х років приніс значну зміну господарської кон'юнктури в Польщі, що було пов'язано з наслідками світової економічної кризи. Вона охопила фактично всі сфери національної економіки, негативно відбившись на становищі єврейського населення. Серед польських євреїв значну частину становили дрібні купці, ремісники, робітники малих закладів промисловості. Невеликі підприємства, на яких працювала більшість євреїв, часто не витримували конкуренції держави й ставали першими жертвами Великої депресії. Усеосяжна криза народного господарства стала важким випробуванням для національної економіки Польщі.

Одним із методів боротьби з кризою було зміцнення державного сектору в економіці Польщі (політика т. зв. етатизму). Важливим заходом, який мав зміцнити позиції держави в економіці Польської Республіки, стало введення концесій і монополій. Останні запроваджувалися на окремі товари загального вжитку (наприклад сіль, тютюн, спирт). За задумом польського уряду, це мало забезпечити їх продаж споживачеві без посередників за найнижчою ціною. Така ініціатива безпосередньо вдарила по економічних інтересах євреїв, призвівши до різкого скорочення їх питомої ваги в окремих галузях промисловості. Про розміри цього явища свідчить, зокрема, той факт, що в спиртовій і тютюновій промисловості частка єврейських робітників, яка перед запровадженням монополії сягала понад 50 %, уже в 1930 р. після монополізації цих галузей скоротилася майже до 5 % [18, с. 64].

Політика етатизму супроводжувалася створенням нерівних можливостей підприємств із різною формою власності. Адже ті фабрики й заводи, які належали державі, нерідко звільнялися від сплати податків, патентів, а також мали різноманітні привілеї. За таких умов їхня продукція була на порядок дешевшою за аналогічні вироби тих фірм, які належали приватному капіталу (дуже часто єврейському).

Велика депресія значно ускладнила й становище єврейських торговців. Як відомо, упродовж усього міжвоєнного двадцятиліття в польській торгівлі виразно домінували саме євреї. Масштаб їхньої участі в цій сфері економіки ілюструє, наприклад, той факт, що в східних воєводствах 80 із кожних 100 представників зазначеної спільноти працювали саме в цій сфері [3, с. 47].

Для торгівців, особливо дрібних, велике значення мала кредитна політика держави. У роки Великої депресії держава фактично монополізувала таку важливу сферу, як надання кредитів [12, с. 30]. Згідно із законодавством Польщі євреї не могли користуватися кредитами, які надавали державні банки. Тому позики вони отримували на приватному ринку, де відсоткові ставки за тогочасними мірками були доволі високими (нерідко 3 % на місяць).

Схожі явища в економіці Польщі проявлялися аж до середини 1930-х рр. Політика етатизму й монополізації, яку в ці роки здійснював польський уряд із метою зміцнення державного сектору в економіці, призвела до загострення соціальної напруженості в польському суспільстві й особливо болісно вдарила по єврейському населенню, яке здебільшого було зайняте в дрібнотоварному виробництві. Це спричинило зростання напруги у відносинах влади з єврейською меншиною в Польщі.

Виразні зміни в політиці уряду щодо єврейської меншини в Польщі спостерігали в середині 1930-х рр., після смерті Ю. Пілсудського. Не в останню чергу, вони були пов'язані з перегрупуванням сил усередині керівного табору «санації». У жовтні 1935 р. В. Славек оголосив про розпуск проурядового Безпартійного блоку співпраці з урядом – неоднорідної за своїм політичним складом пілсудчиківської організації, яка, однак, засуджувала гасла антисемітизму. На його місці в лютому 1937 р. проголошено створення нової проурядової організації – ОЗОНу. Сама назва організації (Табір національного єднання) свідчила про зростання націоналістичних настроїв серед пілсудчиків. Декларація ОЗОНу містила шовіністичні й антисемітські гасла, близькі до тих, які проголошувала народова демократія від моменту відновлення польської державності [18, с. 69].

Виступаючи з промовою в Сеймі в червні 1936 р., голова уряду Ф. Славой-Складковський засудив антиєврейські погроми в Польщі. Водночас поточну політику уряду щодо євреїв він окреслив однією дуже промовистою фразою «економічна боротьба – ТАК, але кривди жодної» [18, с. 48]. Це «ТАК», що його висловив прем'єр із трибуни парламенту, інтерпретовано польським суспільством як заклик до економічної боротьби з євреями. Економічний бойкот став однією з найпоширеніших форм антисемітизму в міжвоєнній Польщі.

Ідеологи національної демократії вважали економічний бойкот найбільш дієвим методом мінімізації впливу євреїв у польському суспільстві. Вони підкреслювали, що зламати економічну потугу євреїв можна лише спільними зусиллями всього народу. Пропоновані ендеками методи економічного бойкоту євреїв передбачали створення торгових, ремісничих і технічних шкіл для польської молоді, що мало змінити професійну структуру польського населення через витіснення євреїв зі сфери виробництва та торгівлі; «колонізацію» польських міст мешканцями села (передбачалося переселення щонайменше чверті сільських мешканців до міст і промислових осередків для їх «спольщення»); обмеження доступу євреїв до технічних посад на підприємствах, зокрема на міських газовнях, електровнях, банках, залізницях; економічну ізоляцію євреїв через бойкот магазинів і непольських товарів («свій до свого по своє») [18, с. 48].

Проявом антиєврейської політики, яку проводив польський уряд у середині 1930-х рр., став унесений до Сейму в лютому 1936 р. проект закону про заборону ритуального забою худоби (шехіти) [27, с. 56–57]. Автори закону пояснювали свою ініціативу потребою гуманного поводження з тваринами. Згідно з новим законом худобу дозволялося забивати лише в неприємному стані після оглушення, тоді як юдейська (а також ісламська й караїмська) община в Польщі практикувала ритуальний забій худоби, коли притомним тваринам перерізали горло та випускали кров. Отримане в такий спосіб так зване кошерне м'ясо мало особливе значення саме для євреїв. Автори закону виходили з того, що ритуальний спосіб забою худоби, який практикували євреї, є жорстоким, чи навіть навмисне жорстоким, і вимагали його заборони.

Насправді ж у цій дискусії з питання ритуального забою тварин домінували економічні мотиви: бажання витіснити євреїв із ринку торгівлі м'ясом. З економічного погляду, заборона шехіти могла призвести до обвалу м'ясного ринку в Польщі, різко скоротивши споживання яловичини в країні (євреї були основними споживачами яловичого м'яса). За підрахунками Міністерства землеробства, наслідком запровадження закону могло стати різке скорочення (приблизно вшестеро) споживання м'яса єврейським населенням [16, с. 195]. Це мало б катастрофічні наслідки для польських селян, які були головними постачальниками яловичини на польський ринок.

Однак після довгих дискусій парламент у квітні 1936 р. ухвалив закон, який обмежував масштаби ритуального забою тварин до відсотка, що відповідав кількості єврейського, мусульманського й

караїмського населення в окремих воєводствах країни [21]. Безуспішні спроби внести законопроекти, які б повністю заборонили ритуальний забій тварин у Польщі, робилися ще декілька разів. Урешті Сейм V каденції в 1938 р. схвалив проект закону про повну заборону шехіти, який мав набути чинності з 1942 р., однак через початок Другої світової війни цього так і не сталося.

Гострою проблемою польсько-єврейських відносин другої половини 1930-х рр. стало питання еміграції євреїв із Польщі. У цей період польський уряд намагався не лише обмежити повернення польських євреїв на батьківщину, а й сприяти їх масовому виїзду з території країни. Опосередковано це підтверджує таємний меморандум уряду, датований початком 1938 р. Цей документ містив директиви урядової політики щодо єврейського населення Польщі. А. Хойновський називає його першою комплексною програмою розв'язання єврейського питання, представленою польським урядом після травневого перевороту [6, с. 222].

Автори програми вказували на значне погіршення польсько-єврейських відносин у Польській державі, які нагадували собою «воєнний стан без формального оголошення війни» [20, с. 124]. Присутність євреїв у Польщі розглядали як загрозу національним інтересам країни. У документі йшлося про те, що інтереси євреїв і поляків кардинально відрізняються й компроміс між Польською державою та єврейським населенням як в економічній, так і в політичній площині неможливий. Тому уряд дійшов висновку, що єдиний спосіб вирішення єврейського питання в Польщі – це масова еміграція євреїв із території країни, «перенесення осередку єврейства з Польщі до Палестини» [20, с. 124]. Головна Рада проурядового ОЗОНу в травні 1938 р. заявила: «Розв'язання єврейського питання в Польщі може бути досягнуте лише шляхом істотного зменшення кількості євреїв у Польській державі» [16, с. 215].

«Еміграційну програму» оголошено пріоритетним напрямом політики польського уряду щодо євреїв. Серед можливих напрямів єврейської еміграції з Польщі, окрім Палестини, розглядали країни Латинської Америки (Болівію, Парагвай), Африки (о. Мадагаскар), США [13, с. 431]. Слід, однак, сказати, що політика польського уряду, спрямована на заохочення масової еміграції єврейського населення з території Польщі, не дала очікуваних результатів. Упродовж 1926–1938 рр. із Польщі емігрувало лише 218 тис. євреїв [13, с. 422], і ця цифра була далекою від тих масштабів, на які розраховував польський уряд.

Отже, до кінця 1930-х рр. уряду не вдалося опрацювати комплексної програми щодо єврейського населення. Єдиним можливим способом вирішити це питання стали розглядати масову еміграцію євреїв з Польщі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Політика польського уряду щодо національних меншин, у т. ч. євреїв, у міжвоєнне двадцятиліття не була послідовною. Незважаючи на взяті Польщею міжнародні зобов'язання щодо захисту прав єврейського населення, правове становище цієї конфесійної громади тривалий час залишалося невизначеним. У польському законодавстві зберігалось чимало дискримінаційних норм і приписів, які обмежували права єврейського населення. Етноконфесійна замкнутість єврейської спільноти унеможлиблювала перспективи швидкої асиміляції євреїв. Тому в 1920–1930-х рр. уряд упроваджує низку обмежувальних заходів щодо єврейського населення в царині культури, освіти, а згодом і в господарській сфері (т. зв. економічний бойкот).

Виразну зміну політики щодо євреїв простежуємо після 1935 р. У державній політиці уряду дедалі більшу роль почав відігравати антисемітизм. Однією з причин цього стала дестабілізація всередині владного табору після смерті Ю. Пілсудського, а також радикалізація поглядів багатьох пілсудчиківських угруповань у «єврейському питанні». Із кінця 1930-х рр. пріоритетним напрямом розв'язання цієї проблеми в Польщі уряд визначив еміграцію євреїв із країни.

Джерела та література

1. Bergman O. Narodowa Demokracja wobec problematyki żydowskiej w latach 1918–1929. Poznań: Wyd. Poznańskie, 1998. 399 s.
2. Borecki P. Uwagi o statusie prawnym wyznawców judaizmu na ziemiach polskich. *Czasopismo prawnohistoryczne*. 2010. T. LXII, zeszyt 2. S. 64–89.
3. Bornstein J. Struktura zawodowa i społeczna ludności żydowskiej w Polsce. *Sprawy Narodowościowe*. 1939. № 1–2. S. 43–98.
4. Bronsztejn Sz. Ludność żydowska w Polsce w okresie międzywojennym. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wyd. Zakład narodowy im Ossolińskich, 1963. 295 s.

5. Chodakiewicz M. J. Żydzi i polacy, 1918–1955: wspólnictwo, zagłada, komunizm. Warszawa: Fronda, 2000. 731 s.
6. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1979. 262 s.
7. Chojnowski A. Mniejszości narodowe w polityce rządów polskich w latach 1921–1926. *Przegląd Historyczny* (dali – PH). 1976. № 4. S. 593–615.
8. Dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego. *D. Pr. P. P.* 1919. Nr. 14. Poz. 175. S. 252–255.
9. Fałowski J. Mniejszość żydowska w parlamencie II Rzeczypospolitej (1922–1939). Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. Oficyna wydawnicza AFM, 2006. 298 s.
10. Gładysz J. Gmina wyznaniowa żydowska w Lublinie w latach 1918–1939. *Żydzi w Lublinie*. T. 1. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina/pod red. Tadeusza Radzika. Lublin: Wyd. UMCS, 1995. S. 155–175.
11. Gładysz J. Życie kulturalne żydów w Lublinie w latach 1918–1939. *Żydzi w Lublinie*. T. 1. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina/pod red. Tadeusza Radzika. Lublin: Wyd. UMCS, 1995. S. 201–213.
12. Gołębiowski J. Spór o etatyzm wewnątrz obozu sanacyjnego w latach 1926–1939. Kraków: Wyd. Naukowe WSP, 1978. 104 s.
13. Janowska H. Emigracja z Polski w latach 1918–1939/Halina Janowska. *Emigracja z Polski w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII–XX w.)*/pod red. Anrzej Pilha. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. S. 326–451.
14. Maj E. Od «biernej masy plemiennej» do «komiwojażera». Narodowa Demokracja (do 1939 roku). *Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji (rozważania problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej XX wieku)*/pod red. Jana Jachymka i Waldemara Parucha. Lublin: Wyd. UMCS, 2001. 315 s.
15. Mendelsohn E. Żydzi Europy Środkowo-Wschodni w okresie międzywojennym. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1992. 356 s.
16. Najnowsze dzieje żydów w Polsce (w zarysie do 1950 r.)/pod red. Jerzy Tomaszewskiego. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. 499 s.
17. Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Obóz piłsudczykowski (1926–1939). *Między rzeczywistością polityczną a światem iluzji (rozważania problemu mniejszości narodowych w polskiej myśli politycznej XX wieku)*. Lublin: Wyd. UMCS, 2001. S. 71–118.
18. Pawlak J. Żydzi w dokumentach administracji państwowej w dwudziestoleciu międzywojennym (1918–1939). Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. 319 s.
19. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województw Poznańskiego, pomorskiego i Śląskiego. *Dz. U. R. P.* 1927. № 91. Poz. 818. S. 1276–1281.
20. Tomaszewski J. Memorial z 1938 r. w sprawie polityki państwa polskiego wobec żydów. *Teki Archiwalne*. T. 1. (1996). S. 119–130.
21. Ustawa z dnia 17 kwietnia 1936 r. o uboju zwierząt gospodarskich w rzeźniach. *Dz. U. R. P.* 1936. № 29. Poz. 237. S. 528–529.
22. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939: działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe. Lublin: Wyd. UMCS, 1992. 265 s.
23. Zieliński K. Żydzi polscy a niepodległość – nadzieje i obawy. *Res Historica*. – Lublin: Wyd. UMCS, 2006. T. 22. S. 195–210
24. Żebrowski R. Dzieje żydów w Polsce. Wybór tekstów źródłowych. 1918–1939.– Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny w Polsce, 1993. 141 s.
25. Żebrowski R. Społeczeństwo żydowskie w II Rzeczypospolitej. *Studia z dziejów żydów w Polsce*. T. 1/red. Zofia Borzymińska. Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 1995. S. 81–101.
26. Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura : leksykon / red. Jerzy Tomaszewski, Andrzej Żbikowski. Warszawa: Wydawnictwo Cyklady, 2001. 572 s.
27. Żyndul J. Cele akcji antysemitki w Polsce w latach 1935–1937. Biuletyn żydowskiego *Instytutu Historycznego w Polsce*. Warszawa, 1992. № 1 (styczeń–marzec). S. 53–65.
28. Żyndul J. Zajścia antyżydowskie w Polsce w latach 1935–1937. Warszawa: Fundacja im. K. Kelles-Krauza, 1994. 96 s.

Крамар Юрий. Еврейский вопрос в политике правительств междувоенной Польши. В статье исследуются основные направления государственной политики по отношению к еврейскому населению, проживавшему на территории межвоенной Польши. Анализируются планы и программы польских правительственных кругов в разрешении еврейского вопроса. Сделан вывод о том, что политика польского правительства по отношению к евреям не была последовательной. Она балансировала на грани между попытками урегулирования польско-еврейских отношений на политической основе (Соглашение 1925 г.) до введения по отношению к евреям открыто

дискримінаційних обмежень в сфері культури, освіти та економіки. Во второй половине 1930-х гг. в государственной политике правительства прослеживались черты антисемитизма. Накануне Второй мировой войны приоритетным направлением разрешения еврейского вопроса в Польше стала эмиграция евреев из страны.

Ключевые слова: польская государственная политика, национальный вопрос, евреи, конфессиональная община, польско-еврейские отношения.

Kramar Yurij. The Jewish Question in the Policy of governments of Interwar Poland. The article shows the character and content of the state policy as to the Jewish population of interwar Poland.

Plans and programs of Polish governmental surroundings in the decision of the Jewish question are analysed in the article. Here we can see that the article draws a conclusion that policy of Polish government as to Jewish people was not consistent. It balanced on the limit between the attempts to regulate Polish-Jewish relations on the political basis of (the Agreement in 1925) to introduction as to Jewish people frankly discriminatory limitations in the sphere of culture, education and afterwards in the sphere of economics. In the second half of 1930th an anti-semitism began to play a greater role in the state policy of Polish government. On the eve of the Second World War the priority direction to decide the Jewish question in Poland was determined as Jewish emigration from the country.

Key words: Polish state policy, national question, Jewish, confessional community, Polish-Jewish relations.

Стаття надійшла до редколегії
06.09.2017 р.

УДК 355.4(44)(091)

Андрій Слюсаренко

Сили спеціальних операцій Сухопутних військ Франції

У статті схарактеризовано організаційну модель сил Спеціальних операцій Сухопутних військ (ССО СВ) Франції. Визначено основні частини й підрозділи її ССО СВ. Узагальнено структуру та завдання, які покладено на частини й підрозділи ССО СВ. Наведено склад Командування спеціальних операцій (КСО). Проаналізовано організацію функціонування КСО, визначено основні напрями його дій, наведено відмінності щодо організації управління частинами та підрозділами ССО СВ Франції, США, Великої Британії.

Ключові слова: Сили спеціальних операцій, спеціальна операція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Незважаючи на успішний досвід (Друга світова війна, Індокитай, Алжир), давні традиції дій «командос» та Іноземного легіону, а також дуже високо-професійний людський ресурс, Франція багато часу витратила на розробку «культури спеціальних сил», на відміну від англосаксонських країн, де це поняття було загальноприйнятним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Французькі дослідники стверджують, що, попри безсумнівне зростання ролі ССО в умовах зміни характеру збройних конфліктів та виникнення нових форм асиметричних загроз останнього часу, нетрадиційні воєнні операції слід розглядати в історичній ретроспективі. Не заглиблюючись у стародавні часи, вони відзначають, що прикметник «Special» з'явився в 1941 р. у Великій Британії, коли Девід Стірлінг заклав фундамент Спеціальної повітряної служби (SAS), у той час як прем'єр-міністр Вінстон Черчилль ініціював створення Управління спеціальних операцій (SOE) для координації розвідувально-диверсійних дій у тилу противника. Британці вже в 1950-х роках створили певну кількість підрозділів для виконання стратегічних завдань, котрі найчастіше діють у складі невеликих загонів, складаються виключно з досвідчених кадрів, які тривалий час служать за призначенням і користуються сильним захистом із погляду конфіденційності їхніх дій.

У Сполучених Штатах Америки у 1942 р. президент Рузвельт створив очолюване начальником об'єднаного штабу Управління стратегічної служби (OSS) із завданнями ведення оперативної розвідки в ході бойових дій, психологічних операцій проти ворога та сприяння руху опору на окупованих територіях. У рамках OSS створено підрозділ спеціальних операцій (OSS /SO), який мав завдання організувати групи опору як для дій у тилу противника, так і для проведення не призначених для регулярної армії таємних операцій на ТВД [1].

---

¹ © Слюсаренко А., 2017